

IZ ISTORIJE MEDICINE

Istorija lečenja, pomaganja bolesnim i povređenim duga je koliko i istorija ljudske vrste. U tako dugoj povesti, u tako raznovrsnim okolnostima neminovno je bilo pokušaja i postupaka koji su pogoršali, otežali i na svaki način nepovoljno uticali na ishod bolesti ili povrede. Sa današnje distance, čak i neki postupci iz ne tako davne prošlosti izgledaju, u najmanju ruku, bizarno i pitamo se kako je bilo moguće da neko pokuša takve načine lečenja. Ipak, kroz sve te mučne i opasne puteve probijala se racionalna misao, nesvršishodne mere i postupci su prepoznavani i napuštani a uspešni su nastavili svoj život, uz poboljšanja i prilagođavanja novim saznanjima. Vrlo je verovatno (skoro sasvim sigurno) da će neki postupci, koje danas primenjujemo, u budućnosti izgledati kao i neka rešenja iz prošlosti koja su nam danas u najmanju ruku čudna.

Mnogi lekovi koje danas koristimo počeli su svoj vek u pokušajima tradicionalne seoske travarske prakse. Listovi mnogih, naročito zimzelenih, biljaka, koje su propisivali srednjovekovni travari, sadrže salicilnu kiselinu, aktivnu supstancu aspirina. Kinin, neprevaziđeno uspešan u lečenju malarije i drugih grozničnih stanja, potiče

iz kore kininovog drveta (*Cinchona succirubrae*). Kora kinina, originalno nazivana peruanska ili jezuitska kora, bila je poznata po svom antifebrilnom dejstvu mnogo pre nego što je izolovan aktivni princip koji sadrži.

Pre modernog, naučnog doba, lekari nisu imali veliki izbor u lečenju. Korišćeni su klasični rukopisi, sačuvani u arapskom i vizantijskom nasleđu, saveti i preporuke iz njih su prilagođavani, nekada pogrešno shvaćeni, tako da je primena bila mukotrpna i postupci su se menjali kroz pokušaje i greške. I lekari i hirurzi su imali vrlo slabu predstavu o tome kako ljudsko telo funkcioniše, pošto sve do Renesanse niko nije pristupao sekciji leša i proučavanju anatomije. Ovu praksu zabranjivale su mnoge pape a izričito je zabranjena i u Kuranu. Sve do 17. veka najveći deo znanja iz anatomije poticao je iz radova grčkog lekara Galena, koji je živio u Pegamonu u 1. veku n.e. u današnjoj Anadoliji. On je odukovao majmune, svinje, koze, ovce, ali je najbolju ideju o strukturi i funkciji ljudskog tela sticao lečenjem povreda gladijatora u njihovim borbama.

Jedan lekar u 12. veku smatrao je da jetra smeštena ispod želuca ima istu ulogu kao plamen ispod kazana. „Želudac je kazan u kome se kuva hrana, žučna kesica je kuvar a jetra je plamen.“ Debelo crevo je smatrano cediljkom u kojoj se formira stolica. Uopšteno, želudac je smatran mestom gde se ukrštaju sve arterije i vene. Pošto se neprekidno prevrće i stvara otpatke, smešten je na dnu torzoa izdvojen od ostalih, „viših“ organa. Mislilo se da se respiracija odvija u crevima i da se nepotrebni gasovi sprovode u pluća da bi odatle bili izbačeni.

U ranom Srednjem veku (poznatom kao mračni vek), medicinska znanja su bila zabranjena crkvenim dogmama i negom i lečenjem su se bavili pripadnici Crkve. Koncil u Turu (Tours) 1169. i bula *Ecclesia Abhorret a Sanguine* pape Inocenta III iz 1215. zabranjuju kaluderima i sveštenicima da puštaju ljudsku krv. To je razlog zbog čega je spaljivanje bilo popularna kaznena mera a ne odrubljivanje glave. Hirurško znanje monaha preneto je berberima koji su boravili u manastirima, zaduženi za održavanje kaluderskih tonzura i brada. Iako su berberi bili vrlo vešti u rukovanju ostrim predmetima, bili su posmatrani sa visine od strane doktora koji su poznavali tajnu lečenja travama (zbog čega se hirurzi u nekim zemljama i dalje oslovljavaju sa „gospodin“ (mister) a ne doktor).

Čak i kada su Leonardo da Vinči i drugi renesansni geniji počeli praksu disekcije ljudskog tela, medicinsko znanje nije pokazalo značajan porast. Funkcija štitaste žlezde, na primer, ostala je veoma dugo potpuna tajna. U 17. veku se još uvek mislilo da je njena osnovna uloga da pruži lep izgled ženskom vratu pošto je zapaženo da je uvek veća u žena nego u muškaraca.

Anatomi nikako nisu uspevali da nađu *luz* ili *neskvi*, kockastu kost veličine zrna ječma za koju jevrejski Talmud navodi da se nalazi na vrhu kičme, ispod mozga, skrivena u mreži paukolikih sudova. Ona se hrani samo hranom koja se jede u noći subote u *melava malka* obroku. Tvrdilo se da je ta kost nesalomiva, neuništiva, da nema načina da se ona slomi. Navodila su se svedočenja da je imperator Hadrijan

pokušavao da ovu kost rastvori, zgnječi, slomi, sve bez uspeha. Kada je pokušao da je polomi čekićem, i čekić i držalje potpuno su se rasuli u sitne komade!

Druga velika anatomska misterija je – gde je sedište duše. Pošto anatomi nisu uspeli da nađu ni sedište niti samu dušu, zaključeno je da duša napušta telo sa poslednjim dahom. Pošto je odlazak duše izvesniji ako je poslednji dah snažniji (u vidu kašlja ili kijanja) to je možda uzrok da se kada neko kine kaže „na zdravlje“.

Pošto kaluđeri nisu smeli da preduzimaju hirurške postupke, preostalo je da budu lekari. U manastirima su se uzgajale biljke i, kako su gradovi rasli, njihovi proizvodi su se prodavali u apotekama. Sa širenjem trgovačke mreže, apotekari su prodavali svoje proizvode na širem području i tako se širilo i saznanje o lekovitom delovanju biljaka.

U 17. i 18. veku se razvija i medicinska misao i veština, ali se pojavljuju i sukobi između pristalica tradicionalnih, u najvećoj meri intuitivnih i novijih, naučnih postupaka. Ljudi od nauke su odbacili tradicionalne mere označivši ih kao „kvakanje“ (quack), reč koja je ušla u engleski jezik 1638. godine (prema Webster dictionary). Ona je skraćenica od quacksalver, što je oznaka za posudu u kojoj se drže melemi i namazi. Drugi misle da ova reč potiče od nemačkog quecksilber, što je oznaka za živu koja se u to vreme mnogo propisivala. Kao i mnogi otrovi, živa je imala i lekovito dejstvo. Pošto vas otruje, ona je trovala i bakterije, gliste i parazite koji su vas napadali.

Svakako da je bilo mnogo šarlatana, nezalica i kriminalaca koji su zloupotrebljavali ljudsku nevolju, ali je među mnogima označenim kao kvakači bilo i ljudi koji su iskreno verovali u povoljno dejstvo postupaka koje su znali i primenjivali, u najboljoj volji da pomognu. Mnogi eminentni lekari su ostavili svoje ime u postupcima koje danas označavamo kao kvak. Ser Ričard Mid (Richard Mead), vodeći doktor svog doba, kraljevski lekar kraljice Ane, kraljeva Džordža (George) I i II, naučnika Isaka Njutna (Isaac Newton), pesnika Aleksandra Popa (Alexander Poppe) i premijera Roberta Volpola (Robert Walpole), imao je neke neobične lekove (pored neobično širokih rukava toge koju je nosio). Propisivao je tajni prašak koji je imao sposobnost da vas izleči od posledica ujeda besnog psa. Kao što je poznato, besnilo je apsolutno smrtna bolest ako se ne primeni serum (sem jedinog slučaja iz 1971. godine koji je izlečen spontano, bez primene seruma). U svojoj 29. godini Mid je objavio svoj bazični naučni rad „Mehanika delovanje otrova“ (A mechanical Account of Poisons). Pored ostalog, opisuje i posledice ujeda tarantule:

„Iako u početku bol od ujeda tarantule nije jači od bola kod ujeda pčele ipak... pacijent posle nekoliko sati postaje teško bolestan ... i posle kratkog vremena umire, sem ako nije pozvana u pomoć muzika koja sama, bez pomoći lekova, dovodi do izlečenja. Već posle prvih taktova muzike, iako leži bolestan, bolesnik pokušava da načini pokret ruku i nogu a kod poslednjih već je sposoban da ustane i da igra sa neverovatnom živahnošću. U igri bolesnik provodi oko 12 sati dnevno i to traje četiri naredna dana; posle toga bolesnik obično izgubi sve simptome i posledice ujeda“.

Poznato je da ime italijanske narodne igre tarantela potiče od opisa igre obolelog od ujeda tarantule.

Kao rukovodilac Kraljevskog hirurškog koledža (Royal College of Surgeons), Ser Čarls Blik (Charles Blickes) je koristio Planketovu lužinu u lečenju kancera. Kaustično sredstvo se sastojalo iz po jedne trećine noge vrane, morača i kamena kojim se pritiska kupus u kaci. Kada se samelje, ovoj masi se dodavao beli arsen u istoj količini. Od smese su se pravile pilule veličine lešnika. Za lečenje žute groznice Blik je, pored puštanja krvi, purgativa, toplih kupatila, svežih, hladnih i kiselih pića, savetovao i da se u Zapadnu Indiju pošalje voda iz toplih izvora kod Bristola kao najbolji način lečenja.

Ser Henri Sloan (Henry Sloane), predsednik Kraljevskog društva osnivača Britanskog muzeja, vrlo je podržavao povoljne posledice tople čokolade. Jedan od njegovih preporučenih postupaka je i lečenje zmijskom pašetom. Recept glasi: „Uzmi živu zmiju, odseci joj glavu, rep i iznutrice osim srca i jetre. Srce i jetru iseci u male komade, pomešaj sa krvlju i dodaj 12 unci sveže izvorske vode. Kuvaj u zatvorenoj posudi 2 sata, ohladi i samelji u tarioniku.“ Nemam podatke o indikacijama i efektivama ovog leka.

Neobično, ali, korišćeno je. U narednim brojevima Medicinskog glasnika objavićemo neke zanimljive postupke u lečenju, prevenciji bolesti, ali i načinima kontracepcije pre moderne ere.